

KOVÁCS SÁNDOR

HÁNYATOTT SORSÚ MAGYAR EMLÉKEK UGOCSÁBAN

Ugocsa non coronat, azaz Ugocsa nem koronáz – tartja az ismeretlen eredetű történelmi szállóige. Állítólag az ország egyik legkisebb vármegyéje, Ugocsa egyedülként válaszolta ezt a rendeknek I. Ferdinánd 1527-es koronázására. Persze, mint ahogyan az lenni szokott, a legendának van más változata is. Hogy melyik a valódi, talán nem is fontos. A lényeg, hogy évszázadok óta nevenségessé teszi a kellő tekintéllyel nem rendelkezők, súlytalan ellenszegülők tiltakozását, ez vált a hiábavaló ellenállás szlogenjévé, de nevezhetjük az elvek melletti kiállás, a csakazértis szembeszállás szimbólumának is.

Az oly gazdag történelmi múlttal rendelkező vármegye történelme nem csupán évszázadokkal ezelőtt bővelkedett fordulatokban, a 20. század talán még ezeket is felülmúlva tette próbára a lakosság tűrőképességét. A Nagy Háború után román csapatok szállták meg. A saint-germaini döntés értelmében ezt a kicsinyke vármegyét felosztották Csehszlovákia és Románia között.

NAGYSZŐLŐS

A vármegye egykori székhelye, az 1910-ben 7811 fős (*ebből 5943 fő magyar, 1266 fő ruszin és 540 fő német nemzetiségű, illetve 2237 fő izraelita felekezetű*) Nagyszőlős az első világháború után Csehszlovákiához került. A cseh korszak után az 1938-as I. bécsi döntéssel nem került vissza az anyaországhoz. Erre csak 1939 márciusában került sor, amikor Magyarország Csehszlovákia felbomlásával katonai akcióval vette birtokba jogos elszakított területét, Kárpátalja még vissza nem csatolt részét. A kis magyar világ nem sokáig tartott, 1944 őszén a szovjet hadsereg megszállta a vidéket. A vörös birodalom bekebelezte Nagyszőlőst is, és az 1946-ban városi rangra emelt település a Nagyszőlősi járás központja lett. 1991-ben, a Szovjetunió felbomlásával pedig a függetlenné vált Ukrajna egyik járási székhelye lett. A város lakossága a 2001-es hivatalos népszámlálás tükrében 25760 fő, ebből 3633 fő magyar nemzetiségű. A 2020-as közigazgatási átalakítás után, mivel megszüntették a Nagyszőlősi járást, a város státusza is megváltozott, a Be-

regszászi járáson belül a Nagyszőlősi kistérség központja lett. A kistérséghez tartozik Ilonokújfaló (*Onok*), Szőlősegres (*Olesnik*) és Felsősárad (*Siroke*) is.

A város hosszan elnyúló központját két párhuzamos utca alkotja. Két meghatározó történelmi épülete a főterként is felfogható városközpont két szélén épült. Nyugati végénél kis parkban áll az 1898-ban épült vármegyeháza. A kétszintes, egyszerű vonalvezetésű neobarokk épület 1991 óta a magyar középiskolának, hivatalos nevén a Nagyszőlősi Perényi Zsigmond Líceumnak ad otthont. A főter keleti végén, a Királyháza felé vezető útelágazásnál található a Perényiek kastélya.

A PERÉNYI-SZOBOR

Nagyszőlős azóta, hogy 1399-ben Zsigmond király a török elleni harcban tanúsított vitézségéért, mint *oppidum regium*-ot Perényi III. Péternek adományozta, ezer szállal kötődik a neves Perényiekhez. A família engedélyt kapott erősség építésére, majd a Fekete-hegyen, a már meglévő vártól délre ferences kolostort alapítottak. A Kankó-vár 1558 óta romokban áll a város fölé magasodó Fekete-hegy oldalában, az itt emelt ferences kolostor épületei sem maradtak meg.

A Perényi család 19. századi legnevesebb sarja – báró Perényi Zsigmond – 1783. november 18-án Beregardón született. Közéleti tevékenysége 1805-ben kezdődött Bereg vármegye főjegyzőjeként. 1814-ben alispánnak választották, de rövidesen lemondott tisztségéről és visszavonult a közéletől, ahová csak 1825-ben tért vissza. 1829-ig Bereg vármegye első alispánja volt. Több fontos tisztséget töltött be, egy ideig Ugocsa vármegye főispánja is volt. A forradalom kitörése után, 1848 májusában miniszteri biztosként részt vett az Erdéllyel való uniót kimondó kolozsvári országgyűlésen. Fontos szerepet játszott a felsőház munkájában, ahol a kormányt képviselte. Az 1849. április 14-i debreceni tanácskozáson – a Habsburg-ház trónfosztását kimondó függetlenségi nyilatkozat elfogadásakor – ő elnökölt és írta alá a határozatot. Mindvégig kitartott a kormány és az országgyűlés mellett, így ő is Aradra vonult. Világosan tartóztatták le. Tárgyalása alatt mindvégig bátran vállalta a szabadságharcban betöltött szerepét, azonosulását a függetlenségi nyilatkozattal. 1849. október 24-én Pesten kivégezték.

A báró igazi nagyságát a *Magyarország* című lap 1906. október 24-i számában így jellemezte: „A honszeretetéért vérével fizetett vértanu hatvanöt éves és a főrendiház elnöke volt, amikor a magyar szabadságharc kitört és amidőn az országgyűlés Debreczenbe költözött, azzal együtt odaköltözött ő is.

És mely keserőséggel kellett látnia ott azt a közömbösséget, amelylyel a magyar főnemesség a nemzet ügye iránt viseltetett. Az akkor körülbelül nyolczszáz tagot számláló főrendiházat hónapokon át nem tudta tanácskozásra összegyűjteni, mert nem akadt husz főrend – a határozatképeséghez akkor elegendő volt ennyi – aki az összehívott gyűlésen megjelent volna. Amikor azután nagysokára mégis összegyűlt huszonnyolcz tag, az elnöklő Perényi báró hevesen kifakadt és szemrehányással illette a főrendeket, akik a korszakos küzdelem nagy napjaiban elpártoltak a nemzettől. Az ő mély és erős hazafiságát rossz szemmel nézték ellenségeink és még nagyobb bűne volt az ő szemükben, hogy mint a főrendiház elnöke, ő irta alá az április 14-iki függetlenségi nyilatkozatot. Amikor aztán a szabadságharcz letörése után ő is az osztrákok kezébe került, kötél általi halálra ítélték és 1849. október 24-én kivégezték. A nagy időknek, a szabadságért elvérzett hazafiaknak egyik utolsó vértanu-hőse volt ő és az ő vére is segített megtermékenyíteni azt a földet, amelyből később kicsirázott és majdan teljes virágzásba fog borulni a magyar szabadság fája.”

Róla írta Kossuth Lajos Helfy Ignácznak 1879. november 4-én kelt levelében: „*De neked, te kimagasló alak, ki abból az időből oly páratlan egyedül állasz, neked leborulok emléked előtt – – – mesterem!*”

Nagyszőlöst a 20. század elején egy nagy esemény tartotta lázban, a vértanu báró tiszteletére állítandó szobor ügye. A bronz emlékmű az érsekújvári Kossuth- és Czuczor-szobrairól ismertté vált Székely Weisse Ernő alkotása. Az impozáns, életnagyságú bronzalkotás nagyon jól sikerült, hűen ábrázolja a bárót. A szobor 1,5 m magas (*egykes leírások 5 méteresnek mondták, ami nyilvánvalóan túlzás vagy elírás*), többszörösen tagolt talapzatán három emléktábla volt. A feliratok szövege a különböző sajtóforrásokban eltérő. A ma hozzáférhető korabeli felvételek segítségével rekonstruáltuk az eredeti szöveget, és annak sorokba tördelését. A felső, gyászlobogó formájú, fekete táblára a következő szöveget vésték:

**BÁRÓ
PERÉNYI
ZSIGMOND
1848–49-iki
felsőház elnöke,
ki vértanuhalált
szenvedett Pesten
1849. okt. 24-én a volt
Újépületben.**

Az alsón pedig a már említett idézet Kossuth Lajostól a *De* kötőszó nélkül:

**NEKED, TE KIMAGASLÓ ALAK,
KI ABBÓL AZ IDŐBŐL OLY
PÁRATLAN EGYEDÜL ÁLLASZ,
NEKED LEBORULOK EMLÉKED ELŐTT...
MESTEREM.
Kossuth Lajos**

A szobor hátsó oldalán az állítatókat örökítették meg:

**AZ IGAZ HAZAFISÁG PÉLDÁNYKÉPÉNEK
EMELTE UGOCSA VÁRMEGYE KÖZÖNSÉGE
A MAGYAR TÁRSADALOM TÁMOGATÁSÁVAL.**

A Perényi-szobor az eredeti talapzaton (balról az Ország Világ 1906. 11. 11-i számából, jobbra régi képeslapon).

A vármegyeháza előtti park keleti részébe állított szobor 1906. október 24-i avatási ünnepségén az előkelőségek mellett részt vett a gyászoló család, a vértanú fia, id. Perényi Zsigmond, korábbi ugocsai főispán nejével, és az unoka, ifj. Perényi Zsigmond, máramarosi főispán nejével és fiával, a dédunokával.

Az ünnepély reggel 9 órakor Boromissza Tibor szatmári püspök által celebrált gyászmisével kezdődött, majd 10 órakor díszközgyűléssel folytatódott a megyeházán. A közgyűlést Becsky Emil alispán nyitotta meg. Utána Buttykay Viktor ugocsai birtokos szívhez szóló beszédben méltatta a vértanú érdemeit. A közgyűlés után a vármegyeháza parkjában megkezdődött a szoboravatás. A rendezvényről szinte valamennyi sajtóorgánum fennkölt ünnepélyességgel számolt be. Az eseményeket a *Budapesti Hirlap* 1906. október 25-én megjelent számából idézzük fel: *„A gyűlés közönsége ekkor a megyeháza előtt lévő kis kertbe vonult, a hol a szobor körül elhelyezkedett. Itt Szentpály István nyugalmazott alispán mondott alkalmi beszédet, előadva, hogy Ugocsa-megyében már 1861-ben mozgalom indult meg Perényi Zsigmond báró emlékének megörökítésére. Az e célra összegyűlt pénzből alapították a Perényi-kórházat, s most a megye közönségének adakozásából jött létre a szobor.*

– Hulljon le a lepel, fejezi be szavait a szónok, és hadd lássuk, hogy e hideg arc világtalan szeméből micsoda fény sugar tündöklök, mely sebesebb dobogásba hozza a szívünket s éleszti bennünk a jobb jövőbe vetett hit tüzét.

A szoborról lehullott a lepel; az emlékmű Perényi Zsigmond életnagyságú mellszobra, másfél méter magas márványoszlopon.

Szentpály most a vármegye tisztikarának gondviselésére bizta a szobrot. Tanulják meg tőle, ugymond, hogy mint kell élni és meghalni a hazáért.”

Amikor a szoborról lehullott a lepel, a közönség percekig tartó tapsviharban, éljenzésben tört ki. Azután Becsky Emil, a szobormozgalom kezdeményezője a vármegye nevében átvette a szobrot. A koszorúzás után az ünnepség a Himnusz eléneklésével fejeződött be.

Az idézett lap tudósításába azonban üröm is vegyült: *„Perényi Zsigmond bárónak, a főrendiház 1848–49-iki elnökének ma, vértanú-halálának ötvenhetedik évfordulóján szobrot állított Ugocsavármegye közönsége. A nagy nemzeti hős nem Ugocsában született ugyan, de mint családjának harminchárom más tagja, ő is ült az ország legkisebbik vármegyéjének főispáni székében s különben is a Perényi-család és Ugocsa sorsa úgy össze van forrva, hogy a mai szobor-leleplezést méltán tekinthette az egész Ugocsa vármegye a maga családi ünnepének.*

Nem is ünnepelt más, mint Ugocsa vármegye és a szomszédság: Bereg, Máramaros és Szatmár vármegyéknek összesen mintegy százhusz küldöttje jelent meg a nagyszőlősi ünnepen, de nem volt ott az, a kit legjobban vártak: a főrendiház képviselője. A képviselőház tagjai közül csak a környékeliek, Bródy Ernő, Fogarassy Zsigmond, Bartha Ödön, Nyegre László, Mihályi Péter és kívülök Hentaller Lajos és Horváth Gyula jelentek meg. A képviselőkkel Budapestről csak egy hivatalos megbízott érkezett, Pekár Gyula, a Petőfi-Társaság küldötte, ellenben nem küldött képviselőt a meghívottak közül se az Akadémia, se a kormány.”

Trianon után több újságban tévesen jelent meg, hogy a cseh hatóságok eltávolították a Perényi-szobrot. Ezt legkézenfekvőbben a *Kárpáti Híradó* 1942. május 5-i számában cáfolja: „A szobor egyik külön érdekessége, hogy a csehek a megszállás alatt nem távolították el, holott csaknem mindenütt első dolguk volt a magyar szabadságharcra emlékeztető szobrokat eltüntetni.”

1945-ben az újabb impériumváltás azonban már nem kegyelmezett a szobornak. A szovjethatalom magyarellenes bérencei a talapzatról a táblákat levették. A bronzszobrot valószínűleg csak úgy tudták eltávolítani, vagy esetleg úgy volt könnyebb, hogy a talapzat felső részével együtt levágták. A szobrot a többi, korábban már említett magyar vonatkozású emlékhöz hasonlóan elzárták. A talapzat egy ideig üresen állt, majd megpróbálták eltüntetni, de egyben hasznosítani is. Átszállították a Perényi-kastély elé. A piederstál külsejét a felismerhetetlenségig megváltoztatták, mintázatát vastag vakolatréteggel tüntették el, és homlokzati oldalát hátra fordítva állították fel. Tetejére Makszim Gorkij, szovjet író mellszobra került. Ezt a szobrot a talapzattal együtt a rendszerváltás idején átvitték a kastély mögötti parkba. Restaurálták, és a lehámozott vakolatréteg alól újra előtűnt a Perényi-szobor talapzatának épen maradt része. A karcsú, gyönyörű formájú piederstál megcsonkítva, megfosztva tábláitól, fehérre festve, egy kommunista írot tartva a hátán még sokáig állt itt. Mára azonban a szobrot eltüntették, és a helyiek sem tudják, mi lett a sorsa.

A Perényi-szobor helyén, az alapokra újonnan épített talapzatra a vörös diktátor, Sztálin mellszobrát állították. A sztálini kultusz felszámolása után a nagy vezérnek távoznia kellett. A talapzat a vármegyeháza kertjében sokáig üresen állt.

A nagyszőlősi magyarság még a vészterhes időkben sem feledkezett meg nagy fiáról, s amint a körülmények megengedték, szeretett volna méltóan adózni a vértanú báró emlékének. Ezért 1989. október 6-án kastélyának falára a nagyszőlősi Bartók Béla Művelődési Kör egy emléktáblát helyezett el. A táblára két nyelven az 1906-ban állított Perényi-szobor alsó, kisebbik tábláján szerepelt Kossuth-idézetet vészték.

A Perényi-emléktábla a kastély falán és a Gorkij-szobor a Perényi-szobor talapzatán a kastélyparkban 2006-ban (a szerző felvételei).

Ezt követően a nagyszőlősi Milován Sándor, a KMKSZ meghatározó személyisége a helyi múzeum raktárában felkutatta Perényi Zsigmond eredeti bronz mellszobrát, majd kezdeményezték annak visszaállítását. Több mint negyven év után, 1991. október 24-én a báró bronzszobrát régi helyén, a Sztálin-emlékmű talapzatán újra felavatták. Az ünnepségen részt vett Katona Tamás magyarországi külügyi államtitkár és az Ugocsából elszármazott neves irodalomtörténész, Lator László is.

Az újonnan felállított bronzszobrot 1998 augusztusában megrongálták, ismeretlen tettesek megpróbálták ellopni. Elképzelhető, hogy indítékuk a színesfém-tolvajlásban rejlő nyereségvágy volt. A szobrot a talapzathoz

Az újraavatott Perényi-szobor (a szerző felvételei).

rögzítő két vaspánt egyikét lefeszítették, de elvinni már nem tudták. A nagyszőlősi magyarság vezetői úgy döntöttek, hogy a szovjet korszakot idéző, ormótlan talapzat helyett rekonstruálják az eredetit. Végül ezt az elképzelést elvetették, és faragott kövekből új tervezésű épült. Avatásán, 2000. október 6-án a Perényiek leszármazottja, Perényi János, Magyarország strasbourg-i nagykövete is részt vett.

A kalandos sorsú, új piedesztálon álló Perényi-szobor környéke a vármegeyháza kertjében ma is helyszíne a nagyszőlősi magyarság nemzeti megemlékezéseinek.

A SISI-SZOBOR

Az állami elemi iskola előtt (ma líceum) számunkra ismeretlen időben Erzsébet királynénak szobrot állítottak. Erről egy másik szobor avatása kapcsán szereztünk információt. 1925. június 8-án Duchnovics Sándor (*Alexander, Alekszandr, Olekszandr Duhnovics*) eperjesi kanonoknak, görögkatolikus lelkésznek, ruszin írónak, népművelőnek, pedagógusnak, folklórkutatónak és a ruszin himnusz szövege szerzőjének szenteltek mellszobrot. Az avatásról tudósító *Határszéli Ujság* 1925. június 14-i számában így írt: „*A Duchnovics Társaság kezdeményezésére a történelmi Magyarország északkeleti*

*A Duchnovics-szobor avatásán Szabó Eumén mond beszédet
(Karpatszka Panorama, 2019. 06. 13.).*

vármegyéinek első ruszin nyelvű költője, Duchnovics Sándor emlékére a testvér ruszin nemzet a nagyszöllősi állami elemi iskola épülete előtt levő, – Matyi János volt igazgató-tanító munkásságát és kiváló esztétikai érzékét dicsérő díszes kertben, az „Erzsébet királyné” eltávolított mell-szobrának talpazatára, márványba vésett művészi kivitelű mell-szobrot emelt, melyet a szobor-bizottság Ruszinszko csaknem összes tanítósága, a nagyszámmal képviselt gör. kath. papság és a helyi közönség színe-java részvétele mellett, f. hó 8-án leplezett le fényes ünnepség keretében.”

Tehát a prágai Jan Štursa szobrász alkotása Sisi helyére került. A ruszin kibontakozás első nagy lépéseként számontartott ünnepségen megjelent Anton Beskid kormányzó is. Avatóbeszédet Szabó Eumén főesperes, a Duchnovics Társaság elnöke mondott.

A szovjet korszakban a hatalom nem tűrte meg a Duchnovics-szobrot, és a talpazatra A. Sz. Makarenko, a szovjet pedagógia egyik alapítójának mellszobra került. Az új idők szele azonban ezt az alkotást is elsodorta.

Sajnos a Sisi-szobor kapcsán további információval nem rendelkezünk. Rendkívül furcsa, hogy állításáról a korabeli sajtóban nem találtunk semmilyen utalást.

AZ ORSZÁGZÁSZLÓ EMLÉKMŰ

A település Országzászló Emlékművét 1939. augusztus 27-én avatták fel. Az ünnepségről az MTI még aznap tudósított, amit aztán a fővárosi lapok is átvettek: „Megható hazafias ünnepség keretében avatták fel vasárnap Nagy-

Az Országzászló régi képeslapokon (a szerző gyűjteményéből).

szőlős címeres országzászlóját, amelyet az ercsi cukorgyár alkalmazottai ajánlottak fel a községnek. Az országzászlót a község főterén, a Horthy Miklós téren állították fel. Az ünnepélyes avatásra a község lakossága, magyar, illetve magyar-orosz nemzeti viseletben vonult fel. Az országzászló talapatán egy honvéd arcképe látható. Alatta „1939 MÁRCIUS 15” (kiemelés KS) és „Magyar Királyi Első Honvéd Lovasdandár” (kiemelés KS) felírás áll.

Az emlékművel szemben foglalt helyet Perényi Zsigmond báró, Kárpátalja kormányzói biztosa, dr. Javorniczky Jenő miniszteri tanácsos, Siménfalvy Árpád Ungvár, Ung- és Bereg megyék főispánja, és Marina Gyula miniszteri tanácsos, Kárpátalja kulturális ügyeinek előadója. Az ünnepélyes avatásra az ercsi cukorgyár tisztviselőinek és alkalmazottainak ötven tagú küldöttsége vitte a diszes lobogót, amelyre „Soha el ne hagyjuk egymás kezét”, alatta pedig „Igy volt, így lesz” jelszót himezték.

Az országzászló avatóünnepségén a Hiszekegy eléneklése után Hokky Károly országgyűlési képviselő mondott nagyhatású ünnepi beszédet. Beszédében rámutatott arra, hogy a huszesztendő kemény szenvedés három gyönyörű gondolatot teremtett: 1.) Pappváry Eleménné Magyar Hiszekegyét, 2.) Az országzászló szimbólumát, 3.) A magyar dac megnyilatkozását, a Nem! Nem! Sohát!

Dudinszky Lajos nagyszőlősi görögkatolikus esperesplébános beszéde után Kordel (helyesen: Körbel – KS) Henrikné zászlóánya lelkes szavakban hangoztatta, hogy miután egymásratalált a magyar és magyar-orosz nép, egymás kezét a jövőben soha el ne engedjék.

Ezután Javorniczky Jenő miniszteri tanácsos, az Ereklýés Országzászló Bizottság kiküldötte átvette az országzászlót a bizottság nevében.

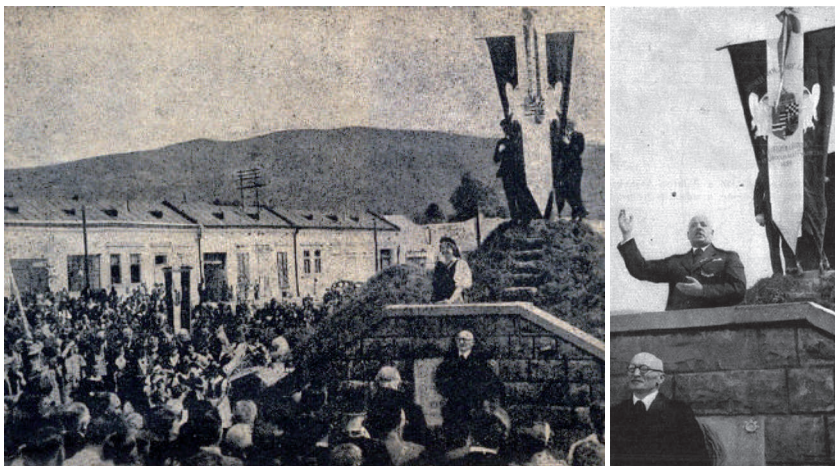
Hauberény László, ercsi cukorgyári villanyszerelő átadta az országzászlót megörzésre, amelyet a község nevében Andrejovics László főszolgabíró vett át.

A lélekemelő ünnepség a magyar és magyar-orosz himnusz eléneklésével ért véget.

Délben a Nagyszőlősi Sportegyesület pályáján kétszázteritikes közebed volt, amelyen elsőnek Perényi Zsigmond báró szólalt fel.

– Amikor itt a magyar országzászló leng, – mondotta – akkor elfelejtjük husz esztendő keserveit, bajait, szenvedéseit, és csak egy érzés tölti el keblünket, hogy boldogan érezzük azt, hogy az áldott föld megint a miénk.”

A szovjet megszállás után az emlékmű a többihez hasonló sorsra jutott. A főtér arculata mára már teljesen megváltozott. Az Országzászló Emlékmű helyének közelében szovjet hősi emlékművet emeltek. A tanulmány írásának idején annak éppen a felszámolása folyt.

Balról az Országzászló avatása (Országzászló kiadvány, 1941). Jobbról dr. Javornitzky Jenő miniszteri tanácsos felül, alul Hokky Károly országgyűlési képviselő az avatáson (a Pesti Hírlap Képes Melléklete, 1939. 08. 29.).

Nagyszőlősi kutakodásaink során még egy érdekes magyar emlékre bukkantunk. A vármegyeháza nagytermében a millennium évében Werbőczy István a megye által megfestetett képét helyezték el. Sajnos ennek a sorsáról sincs további információink.

A DULISKOVICH-EMLÉKMŰ

Az ugoicsai megyeszékhely közelében 1940. június 23-án egy ruszin-magyar emlékművet lepleztek le. Duliskovich Arnold emlékére állították. Az avatási ünnepségről beszámoló részletes MTI-tudósításból – amelyet több országos lap is átvett – egyben a személyről is kapunk információt: *„Több-ezerfőnyi magyar és rutén közönség jelenlétében avatták fel vasárnap délelőtt a nagyszőlőss-husztói országút mentén Duliskovics Arnoldnak, a magyar-rutén testvériség apostolának és mártirjának emlékművét, amelyet báró Perényi Zsigmond kormányzói biztos családi birtokán emeltetett.*

Duliskovics Arnold már a háboru előtti időkben nagy szolgálatokat tett a rutén népnek és a magyar hazának és mint a mármárosi Sizma-per egyik koronatanuja tünt fel először. A háboru után többbizben járt Amerikában, ahol a kivándorolt rutének között a Kárpátaljának a magyar hazához való visszatérése érdekében fejtett ki értékes tevékenységet. Munkájának eredmé-

nyeképen tömörült egységbe az amerikai ruténség és már a huszas évek végén követelte a nemzetközi fórumoktól Kárpátaljának a magyar hazához való visszacsatolását. Küldetésének mártirja lett, mert 43 (helyesen 49 – KS) éves korában, 1933-ban amerikai ellenségei az óceánjáró hajón megmérgezték.

Az emlékmű vasárnapi felavatásán megjelent báró Perényi Zsigmond kormányzói biztos, Illiczky Sándor nagyrépost, főtanácsadó, valamint a Duliskovics család több tagja és az elhunyt özvegye három gyermekével. Ott volt Pataky Tibor miniszterelnökségi államtitkár, valamint dr. Pataky Mária kultuszminisztériumi osztálytanácsos, akiknek Duliskovics Arnold sógoruk volt. Részt vett még az ünnepélyes avatáson vitéz Szücs Endre tábornok, a beregszászi helyőrség parancsnoka, Siménfalvy Árpád ungvári főispán, dr. Marina Gyula és Halász Géza miniszteri tanácsosok, Kaminszki József felsőházi tag, Bródy András, Csuha Sándor, Demkó Mihály, Szenczy István, Hápká Péter és Hokky Károly országgyűlési képviselők. (Szenczy István nem volt országgyűlési képviselő. – KS)

A Nagyszöllőstől körülbelül hat kilométer távolságra fekvő emlékművet Illiczky Sándor nagyrépost, főtanácsadó áldotta meg, majd báró Perényi Zsigmond mondott ünnepi beszédet.

Hangoztatta, hogy Duliskovics Arnold fanatikus harcosa és vértanuja volt annak a küzdelemnek, amelyet a ruténok elvesztett otthonukért, szűkebb hazájukért folytattak. Duliskovics bejárta az összes amerikai rutén telepeket. Ennek az apostoli munkájának volt az eredménye, hogy az amerikai ruténség több memorandumot juttatott el a nemzetek ligájához és hoztak egy határozatot, amelynek eredetijét a kormányzói biztos őrzi. Ebben a határozatban kimondja az amerikai ruténség, hogy együttdolgozik a magyarsággal, mindaddig, amíg Kárpátalja nem egyesül Magyarországgal. Biznak benne – mondja a határozat – amelyet a kormányzói biztos felolvasott – hogy visszatérésük után Magyarország garantálni fogja a rutén nép boldogulását. Voltaképpen azt kívánták, amit a miniszterelnök ur legutóbb a nemzetiségi kérdéstről mondott: »Úgy adjunk a ruténoknak hajlékot ebben az országban, hogy valóban meleg otthont találjanak.«

Báró Perényi Zsigmond hangoztatta végül, hogy Duliskovics csak az elnyomott rutén népért és letiport hazájáért, nem pedig önmagáért dolgozott és ez az önzetlensége és áldozatkészsége teszi naggyá, nagyobbá mintha bármilyen magas rangot vívott volna ki magának. A közös uton vezéreljen bennünket a szentistváni gondolat, amely nem ismer népcsoportot, olyan polgárokat, akik mint idegenek állnak egymással szemben, hanem csak test-

A felvételen a Duliskovics-emlékmű előtt, középen Duliskovich Arnold özvegye, Pataky Margit látható (Duliskovich Katalin gyűjteménye).

véreket nemzeti és nyelvi különbség nélkül, akiket a sorsközösség egymásra utalt és szeretet fűz össze.

A kormányzói biztos nagyhatású beszéde után koszorukat helyeztek el az emlékművön.”

Az emlékmű egy egyszerű, kör alakú csúcsdísszel ellátott fehér kőoszlop volt. Díszítés csupán az oszlop felső részén volt. Alatta, az útra néző homlokzati oldalon fehér márványtábla kétnyelvű szövege hirdette:

**EMLÉKEZZETEK
DULISKOVICS ARNOLD-
RA, AKI A RUTÉN MAGYAR
TESTVÉRISÉG ESZMÉJÉ-
NEK APOSTOLA ÉS MÁRTÍRJA VOLT.
ПАМ'ЯТАЙТЕ НА
АРНОЛДА ДУЛИШКОВИЧА
КОТОРИЙ БЫЛЪ АПОСТОЛОМЪ
И МАРТИРОМЪ ИДЕИ
МАДЯРСКО-РУСЬКОГО
БРАТСТВА**

A feliraton csakúgy, mint az idézett tudósításban, a ruszin vértanú neve Duliskovics alakban szerepel, azonban a köztudatba Duliskovich formában vonult be. Egyébként életével és munkásságával mások mellett dr. Botlik József PhD, történész is foglalkozott, aki információkkal és a mellékelt fotóval segítette munkánkat, ezt ezúton is köszönjük.

Az emlékmű a szovjet korszakban tűnt el. Helyszíne feltételezhetően Nagyszőlős északkeleti szélén, a Felsőveresmart fölötti kilátón volt. Helyén ma egy Szűzanya-szobor található.

EMLÉKEK UGOCSA FALVAIBAN *TISZAKERESZTÚR*

Az Árpád-kori település királyi birtok volt, de tulajdonlásáért többször pereskedtek. Színmagyarságát évszázadokon át megőrizte, csupán az utóbbi időben változott meg az etnikai képe. Trianon után kreált nevét – Pehresztya – máig nem változtatta vissza. Az egykori ugocsai település jelenleg a Beregszászi járás Tiszaújlaki kistérségéhez tartozik. Lakossága 2001-ben 918 fő volt, ebből 687 fő magyar nemzetiségű.

A cseh korszak után a község az I. bécsi döntéssel tért vissza az anyaországhoz. 1942. november 8-án felavatták a Hősök Emlékművét és az Országzászlót. Az avatáson ünnepi beszédet vitéz Horváth Béla dr., államtitkár mondott. A község részéről Kállai Gusztáv községi bíró vette át a kombinált emlékművet.

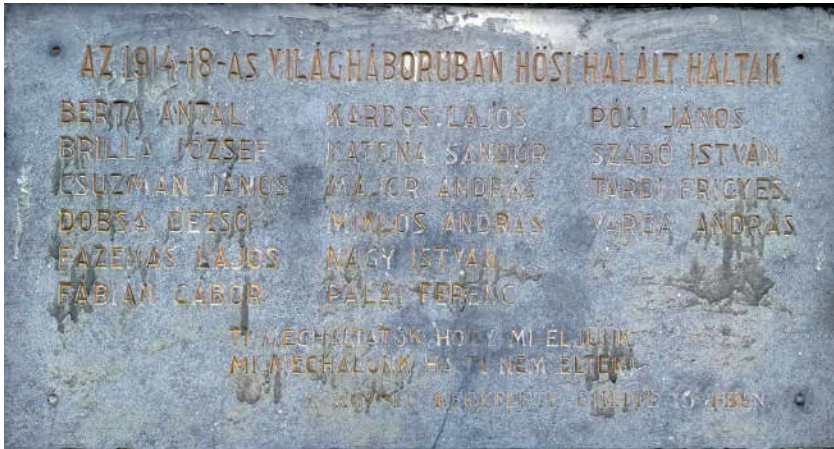
Az Országzászló talapzata faragott kövekből épült. Homlokzatán a Nagy Háború 16 tiszakeresztúri hősének emlékét márványtábla őrizte. A tábla szövege felül a küldetését hirdette:

AZ 1914-18-AS VILÁGHÁBORUBAN HŐSI HALÁLT HALTAK

Középen a 16 hősi áldozat neve sorakozott három oszlopban. Alatta ez volt olvasható:

**TI MEGHALTATOK HOGY MI ÉLJÜNK
MI MEGHALUNK HA TI NEM ÉLTEK!
A KÖZSÉG KEGYELETE EMELTE 1941-ben**

Sorsa a szovjetrendszer alatt pecsételődött meg. Lerombolták. Kardos Norbert, a helyi iskola igazgatójának személyes közléséből tudjuk, hogy kövei még egy ideig reménytelenül árválkodtak a falu központjában. A márványtáblát azonban sikerült megmenteni. Falubeli féltő kezek rejtegették.

Az emlékmű eredeti táblája (Kardos Norbert felvétele).

Helyi lakosok a tiszakeresztúri Hősök Emlékművénél és Országzászlónál (Kardos Norbert gyűjteménye).

Aztán az ország- és rendszerváltás után, 1996-ban egy új hősi emlékmű felépítéséhez összefogott a falu lakossága, a református egyház, a kolhoz vezetősége. Ehhez járult hozzá az Amerikába kivándorolt egykori keresztúri

lakos, Horváth János anyagi támogatása. Szeptember 22-én a templom kertjében a tiszakeresztúri hősöknek új emlékművet állítottak. Az új emlékmű közepére felkerült a rejtjegetett első világháborús emléktábla. Ettől balra egy új márványablán a második világháborúban elesett keresztúri honvédek, jobbra pedig egy másikon a sztálini légerek áldozatainak névsora olvasható.

Az új emlékmű (Kardos Norbert felvétele).

FERTŐSALMÁS

Okmányokban először 1319-ben említették. A színmagyar nemesi település az Almásy család ugocsai ágának birtokfalva volt, aztán a Hunyadiak korában a Széll család tulajdonába került. Később más ismert családoknak is volt itt birtokrésze. Az egykori ugocsai település jelenleg a Beregszászi járás Péterfalvai kistérségéhez tartozik. Lakossága 2001-ben 1027 fő volt, ebből 989 fő magyar nemzetiségű.

A község a cseh korszak után, az I. bécsi döntéssel tért vissza az anyaországhoz. Egykori bitokos családjá, a Széll Nemzetiség Családi Szövetsége 1939. május 22-én a Budapesten megtartott, közgyűléssel egybekötött dísz-

vacsoráján bemutatta a Fertősalmásnak szánt Országzászlót. Erről a *Nemzeti Ujság* másnap így írt: „*Meghatóan szép családi összejövetelt rendeztek az ősi Széll-nemzetség ma élő tagjai hétfőn este a Pannonia-szálló nagytermében, amely erre az ünnepélyes alkalomra a család ősi címerével, a kardot tartó oroszlánval és azzal az országzászlóval volt feldiszitve, amit a Széll-család Fertősalmás község, a család régi birtoka számára készítettett.*”

A Széll család által adományozott Országzászlót a Hősök Emlékművével együtt 1939. szeptember 10-én avatták fel. Az ünnepségen a szép számú közönség mellett részt vett a vármegye vezetősége. Az EONB nevében Javornitzky Jenő miniszteri tanácsos, társelnök mondott avatóbeszédet.

Ez az emlék sem élte túl a szovjet korszakot.

VERBŐC

Az Árpád-kori település nevét először 1251-ben egy adományozás kapcsán említették az írások. Tehát már korábban is létezett. Nevét az egyetemes magyar kultúrkörben későbbi birtokosai, a Werbőczy család tette közzismertté. A *Tripartitum* szerzője, Werbőczy István itt született. Az egykori ugoicsai község jelenleg a Beregszászi járás Tiszaújlaki kistérségéhez tartozik. Lakossága 2001-ben 1188 fő volt, ebből 1088 fő magyar nemzetiségű.

A cseh korszak után, az I. bécsi döntéssel a község nem tért vissza az anyaországhoz, ez csak az 1939-es tavaszi katonai akcióval valósult meg.

A község 1939. július 23-án Országzászló Emlékművet avatott. A lobogót Nagyberg adományozta a községnek. Az ünnepségről *Az Őslakó* 1939. július 30-án számolt be: „*Verbőczön, a magyar jog nagy modifikátorának: Werbőczy Istvánnak a pátriájában országzászló avatás volt az elmúlt vasárnap, amelyre az Ereklýs Országzászló Nagybizottsága Szánthó László kerületi elnököt küldte ki képviselőjeként.*

Az országzászlóavatás ünnepi istentisztelettel kezdődött, amelyen a falu színmagyar és református lakossága nagy áhitattal vett részt. Az ünnepi istentiszteletet Isaák Imre tecsői ref. esperes tartotta magasan szárnyaló beszédet mondván a hívőkhoz.

Az ünnepség ezután a templom előtti téren felállított országzászló előtt zajlott le. A Hymnusz eléneklése után Szűcs Sándor ref. lelkész üdvözölte a vendégeket és egybegyűlteket, majd Hokky Károly országgyűlési képviselő ecsetelte az elmúlt 20 év történetét, hogy hitet és erőt merítsen a község közönsége ebből a jobb jövőre, amelynek záloga az új országzászló.

Kész Berta szép szavalata után Szánthó László mondott országzászló-avatató beszédet, amely mély hatással volt az egybegyültekre, beszéde közben félárbocra röppent az országzászló. Varga Bertalan községi jegyő (sic!) ezután lelkes és szép beszéd kíséretében vette át az országzászlót, fogadalmat téve a község lakossága nevében, hogy a zászló mindég szent lesz előttük. Kiss Imre sikerült szavalata után az egybegyültek elénekelték a Szózatot, amellyel az ünnepség véget ért.”

Az ünnepség a leventék díszmenetével zárult.

A szovjetrendszer ezt az emlékművet sem kímélte.

FANCSIKA

A Hontpázmány nemzetség birtokaként a falu nevét 1303-ban említette először oklevél. A 18. századig színmagyar település részben elruszinosodott. A községben görögkatolikusok, reformátusok és római katolikusok is élnek. A falu neves szülöttje Szabó Jenő (1843–1921) közgazdasági szakember, miniszteri tanácsos, a Görög Katolikus Magyarok Országos Bizottságának megalapítója (1898-ban). Az egykori ugocsai település jelenleg a Beregszászi járás Nagyszőlősi kistérségéhez tartozik. Lakossága 2001-ben 2037 fő volt, ebből 770 fő magyar nemzetiségű.

A régi mozaik képeslap megőrizte a fancsikai Országzászlót.

A cseh korszak után a község az I. bécsi döntéssel tért vissza az anyaországhoz. Ekkor a községbe elsőként nagykanizsai honvédek vonultak be. Nagykanizsa város dr. Kvátky István polgármester javaslatára Fancsikát testvértelepüléssé fogadta, és 1000 pengős költséget szavazott meg egy országzászló felállítására a községben. A gesztust a falu illendően megköszönte. Erről tudósított a *Magyar Nemzet* 1939. augusztus 23-i számában: „*Fancsika kárpátaljai község, amelyet Nagykanizsa testvérévé fogadott, most értesítette a város vezetőségét, hogy a Nagykanizsa által adományozott országzászló talapzatán márványtáblán örökítik meg az oda elsőnek bevonult kanizsai ezred hősiességét. »Ennek a földnek népe – írja a fancsikai községi képviselőtestületi határozat – vére árán is megvédi, ha kell, Szent István birodalmát.«*”

Az Országzászló Emlékmű ünnepélyes felavatására 1939. október 15-én került volna sor, ám az ismertelen akadályok miatt elmaradt. Az avatás későbbi időpontjáról nincs pontos információnk. Az emlékmű talapzatán márványtáblát állítottak a felszabaduláskor elsőként bevonult nagykanizsai honvédek emlékére. 1942 augusztusában a község úgy döntött, hogy az Országzászló Emlékművön megörökítik a hősi halált halt Horthy Istvánt.

Az emlékművet a szovjetrendszer alatt távolították el.

SZŐLŐSEGRES

Egrus néven korai település, amely a tatárjárás pusztítását valószínűleg nem élte túl, 1284-ben pusztta volt. Az Egressy család fészke lehetett, később az ugocsai királyi birtok falva volt, majd a Perényiek tulajdonába került. A 16–18. század folyamán fokozatosan elruszinósodott. Az egykori ugocsai település jelenleg a Beregszászi járás Nagyszőlősi kistérségéhez tartozik. Lakossága 2001-ben 4644 fő volt, ebből 24 fő magyar nemzetiségű.

A cseh korszak végén, az I. bécsi döntéssel a község nem tért vissza az anyaországhoz, erre 1939 tavaszáig kellett várni. Ebben az időben szolgált a községben Fankovich Endre görögkatolikus kerületi esperes. Annak a Fankovich Antalnak a fia, aki még fiatal volóci görögkatolikus lelkészként 1896-ban a Vereckei-szorosban a honfoglalási emléktábla nagyhatású avatóbeszédét tartotta. Az ifjabb Fankovichról a *Magyar politikai és közigazgatási compass* (szerk.: Madarász Elemér, Budapest, 1940.) így írt: „*Szellemi vezetésével és az ő tanításain felbuzdulva, 1938 okt. Szőlősegresen egy 250 főből álló ruszin szabadcsapat alakult és résztvettek Nagyszőlős felszabadításában. Ezért jutal-*

mul, Kárpátalján ott állították fel az első országzászlót. A Nemzeti Tanácsnak volt elnöke. Ápolta és fejlesztette a magyar-ruszin testvériség eszméjét. Harcolt és lelkesen küzdött az anyaországgal való egyesítésért.”

A Zala megyei Ujság 1939. július 18-i számának Szőlősegres lesz Zalaegerszeg testvérközsége, című cikkében érdekes levélről számolt be: „Március 27-én a zalaegerszegi 38–III. zászlóalj parancsnokságától levél érkezett a polgármesterhez. A parancsnokság közölte, hogy a zászlóalj ideiglenesen Szőlősegres ruszin faluban nyert elhelyezést. A tiszta ruszinnyelvű, de izzó magyar érzelmű lakosság nagy örömmel fogadta honvédeinket, akik azzal kívánták meghálálni a szíves fogadtatást, hogy a község részére országzászlót kértek Zalaegerszegtől. Azt is irták, hogy a bécsi döntés után a község lakossága kiverte a cseheket és Nagyszőlősig üldözte őket. Zalaegerszegen megindult a gyűjtés és a zászlót el is küldték Szőlősegresre.”

A Hadtörténelmi Közlemények 2017/1. számában megerősíti ezt az esetet: „Jól érzékelhetővé válik ezek alapján például a visszatért terület lakosságának döntő többségét kitevő ruszinok viszonya a magyarokhoz, illetve az új hatalomhoz. Személyes hangú levelek, őszinte megnyilatkozások. Jól példázhatja ezt az a történet, amikor Zalaegerszeg városától kér országzászlót Szőlősegresnek a „ruszin nyelvű, de igaz magyar érzésű községnek” pilisi Kornháber József őrnagy, a 38/III zászlóalj parancsnoka, tiszttársaival együtt. Az 1939. március 21-én kelt levélre válaszolva Zalaegerszeg megyei város polgármestere helyettese, Dr. Mikula Szigfrid 1939. április 7-én azt válaszolhatta, hogy az adományokból elkészített országzászlót elküldték a kárpátaljai településnek, és kéri, hogy a zászlóalj működjön közre az ünnepélyes felállításnál.”

A lobogó természetesen meg is érkezett Szőlősegresre. Az egresiek köszönőlevelét a Zala megyei Ujság 1939. április 19-i számából ismerhetjük meg: „A Zalaegerszeg megyei város közönsége részéről Szőlősegres rutén község részére ajándékozott gyönyörű országzászlót hiveim nevében hálásan köszönöm.

E szép ajándék, amely községünk disze és büszkesége lesz, érezzük, hogy a viszonzszeretet megnyilatkozása kedves magyar testvéreink részéről, amely záloga kell, hogy legyen egy szebb magyar jövőnek.

A Trianon által keresztre feszített Magyar Hazánk vonagló testéről az első durva vasszeg husz év nehéz rabsága után lehullott és Kárpátalja rutén területe ismét visszatérhetett az Anyaországhoz.

Erős a hitünk, hogy édes Magyar Hazánk ismét feltámad teljes egészében és visszaszerzi hős honvédjeivel ezeréves jogos tulajdonát. A közelmúltban

itt székelt zalaegerszegi 38/III. zászlóalj honvédjei nagyrabecsült tisztikarával, szívesen osztozott örömeinkben és szívünkbe zártuk barátságukat és önzetlen szeretetüket.

Ismételten köszönve a kedves ajándékot, maradtam kiváló tisztelettel és hazafias üdvözléssel

Szőllősegres, 1939. április 12.

Frankovich Endre

nagyszőlősi g. kat. kerületi

esperes és a Nemzeti Tanács

elnöke.”

A cikkben a név tévesen Frankovichként szerepel, ami nyilván az újság szerkesztőjének „köszönhető”.

A község Országzászló Emlékművét 1939-ben, Trianon napján avatták fel. Az ünnepségen dr. Széll Sándor tanácsstag mondott avatási beszédet.

Ez az emlék sem élte túl a szovjetrendszert.

CSEPE

Az ugocsai kismemesi település nevét írások először 1320-ban említették, mint bizonyos Ákos fiainak birtokát. Az idők folyamán többféle néven is említették: Akusfalva, Peturfalva, Telki stb. A 16. század után a pusztítások következtében megfogyatkozott színmagyar lakosságát erős ruszin betelepítéssel pótolták. Ettől kezdve etnikai képe megváltozott. Az egykori ugocsai település jelenleg a Beregszászi járás Péterfalvai kistérségéhez tartozik. Lakossága 1943 fő, ebből 1110 fő magyar nemzetiségű.

A cseh korszak után a község az I. bécsi döntéssel tért vissza az anyaországhoz. 1942 októberében a település Országzászlót avatott. Az EONB nevében Csernitzky Ödön tanácsstag mondott avatási beszédet.

Sorsa a többi Országzászló Emlékművéhez hasonlóan alakult, a szovjetrendszer alatt lerombolták.

FEKETEARDÓ

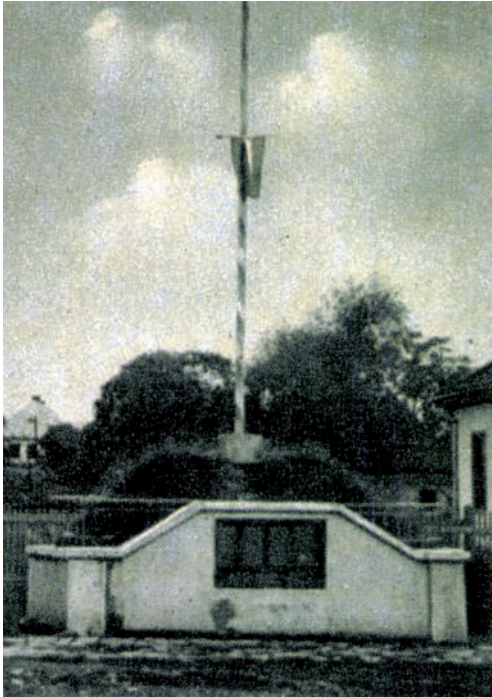
Az előkerült leletek tanúsága szerint a falu területe már a bronzkorban lakott volt. Első írásos emléke 1319-ből való. Az egykori királyi „erdőóvók” települése megkülönböztető előtagját a falut átszelő Fekete-víz nevű patakról kapta. 1355-ben a királyházai Nyalábvár birtokaként a királytól kiváltságokat

kapott. 1378-ban az uradalommal együtt a falu is Drág vajda tulajdonába ment át, 1405-től pedig a Perényieké lett. Az egykori ugoicsai település jelenleg a Beregszászi járás Péterfalvai kistérségéhez tartozik. Lakossága 2001-ben 2230 fő volt, ebből 715 fő magyar nemzetiségű.

A cseh korszak után, az I. bécsi döntéssel a község nem tért vissza az anyaországhoz, ez csak 1939 tavaszán vált valóra. A község a következő esztendőben, 1940. november 10-én avatta fel a közadakozásból épült Országzászló Emlékművét. Az avatóbeszédet Végh Mihály tanácsstag tartotta. Az emlékmű talapzatára felkerült a visszacsatoláskor a község határában elesett hősök emléktáblája.

Vannak utalások arra, hogy a községi Országzászló mellett még a vasútállomás mellett is emeltek egy másik nemzeti lobogót. Ám ennek nyomát a korabeli sajtóban és forrásokban nem találtuk.

Feketeardón is lerombolta a szovjetrendszer a magyar emlékeket.

Az egyik feketeardói Országzászló régi képeslapon.

KIRÁLYHÁZA

A vidék egyik legrégebbi településének közelében a paleolitikumból származó leletek bizonyítják az ősember 800 ezer évvel ezelőtti jelenlétét. Írott történelme V. István királyunk korából datálódik, amikor is a későbbi Nyalábvár helyén egy királyi vadászlak állt. A település története évszázadokon át egybeforrt a vár történetével. A Drágffyak, a Perényiek birtokolták, majd az erősséget 1672-ben lerombolták. Az egykori ugocsai település fontos vasúti csomópont mind a mai napig. Jelenleg a Beregszászi járásban kistérségi központ, ide tartozik még 8 környező falu. A városi jellegű település lakossága 2001-ben 8147 fő volt, ebből 510 fő magyar nemzetiségű.

A cseh korszak után, az I. bécsi döntéssel a község nem tért vissza az anyaországhoz. 1939 márciusában a magyar honvédség katonai akciója során került újra magyar fennhatóság alá.

1939. június 18-án a község központjában avatták fel az Országzászló Emlekművet. Az avatóünnepségről az MTI június 20-án szűkszavúan tudósított: *„A kárpátaljai Királyháza községben vasárnap avatták fel a község zászlaját, amelyet Mazgon Sándor ajándékozott. Az egyházi szertartást Ember Péter római katolikus plébános, Lyachovits Iván görögkatolikus esperes és Sárkány Lajos református lelkész végezte.”*

Királyházán még egy másik nemzeti lobogót is felavattak. Ennek előkészületeiről az MTI 1939. december 12-i tudósításából értesülünk: *„A volt cs és kir. vasúti- és táviróezredekben szolgáltak Khudy Tihámér MÁV-igazgató elnöklésével táborozást tartottak, s azon az elnök beszámolt a Királyházán felállítandó országzászlóavatási ünnepségek előkészületeiről. Heeger Árpád műszaki tanácsos a Felvidékről és Kárpátaljáról megjelent volt ezredtársakhoz intézett üdvözlőszavakat, majd: többek hozzászólása után tudomásul vették, hogy addig is, amíg az Országzászlót átadják rendeltetésének, azt Királyháza állomáson ünnepélyes alkalmakkor, a nemzetközi gyorsvontok fogadásakor felvonhassák.”*

Ennek a felavatása azonban csupán két év múlva valósult meg. A *Függetlenség* 1942. október 14-i számában erről így tudósított: *„Királyháza Ugocsamegye népének nagy érdeklődése mellett avatta fel az országzászlót. Siménfalvy Árpád főispán a kormányzó urat köszöntötte, majd az EONB nevében Budaváry László mondott nagyhatású avatóbeszédet. Ott volt Végh József alispán és a megye számos vezetőszemélyisége (sic!).”*

Tehát Királyházán két Országzászlót is emeltek, egyiket a település központjában, a másikat a vasútállomáson. Mindkét emléket elsodorta a szovjetrendszer.